

Od žegna neso

*Razstava vezenih prtov, jerbason in
cekarjev*

materiali, so jih začeli plesti iz njih. Danes se ljudje zopet navdušujejo nad ročno pletenimi košarami, cekarji in redki tudi nad jerbasi. Košar in cekarjev ne uporabljamo več samo za žegen, ampak jih uporabljajo tudi za vsakodnevne nakupe.

Mojstrov, ki so znali izdelovati jerbase, košare in cekarje je bilo včasih veliko, zato je pletarska dediščina dandanes še vedno živa. Slovensko naravno okolje ponuja pestrost materialov, to je različnih vrst šibja, iz katerih je mogoče izdelovati košare, koše, jerbase in druge izdelke. Med pogostimi pletarskimi materiali so tudi slama, srobot, koruzno ličje, kostanjevina, nakatere vrste drevja in grmičevja.

Danes je v Sloveniji vse manj mojstrov te obrti. Ena redkih je prav gotovo gospa Tončka Jemec za katero je slovenski etnolog dr. Janez Bogataj dejal, da je izvrstna pletarka, zato smo jo tudi povabili k sodelovanju na naši razstavi.

Gospe Tončki Jemec iz Dola pri Ljubljani je Obrtna zbornica Slovenije leta 2000 je podelila nagrado *zlato vitico* za ustvarjalni opus in za prizadevanje na področju ohranjanja in razvijanja domače obrti na Slovenskem.

Razstavljeni cekarji in košare, ki so nastali izpod pridnih rok gospe Tončke, so z viticami pleteni, ki so prebarvane z barvami za les v rdečih in zelenih tonih. Ta pisana kombinacija je značilno slovenska. To so tudi Gasparijeve barve.

Pletarska obrt je pravo mojstrstvo, znanja so si pletarski mojstri pridobivali celo na dunajskih delavnicah. Pletarsko znanje se je prenašalo iz roda v rod. Gospa Tončka je tista, ki skrbi, da se ohranja s tem, ko ga prenaša na mlade rodove, zato upamo, da nam še dolgo ne bo zmanjkalo lepih pisanih jerbason, košar in cekarjev.

Melanija Primožič

Velika noč

je poleg božiča največji krščanski praznik, ki ima temu ustrezno bogat nabor šeg in navad pravzaprav lahko govorimo o navadah velikega tedna, ki se sicer rahlo spreminjajo po različnih pokrajinah, a njihov pomen in glavne sestavine ostajajo enaki.

Raziskovalci se strinjajo, da ima večina velikonočnih šeg in navad svoj izvor v predkrščanskem obdobju, ko so ljudje v pomladanskem času z raznimi dejanji poskušali odganjati in uničevati zle sile ter tako pospeševati rodovitnost. Krščanstvo je te stare šege in navade preoblikovalo ter jim dalo nov verski pomen. Tak primer so pirhi – jajce je bil indoevropski pomladni simbol, v krščanstvu pa so pirhi uveljavljeni kot simbol Kristusovega vstajenja.

Ne glede na njihov izvor se danes večina tradicionalnih sestavin praznika izgublja, najbolj so se ohranile velikonočne jedi in žegen. V preteklosti pa je praznik vključeval blagoslov ognja, vode, razne velikonočne igre, mnoga verovanja ... Ena izmed ne toliko prisotnih sestavin praznika so velikonočni prtiči, s katerimi so pokrili jerbese, ko so na veliko soboto dekleta nesla velikonočne jedi k žegnu.

Vezenje

je značilno žensko rokodelstvo, nastali izdelki pa večinoma niso za vsakdanjo, temveč reprezentativnejšo rabo.

Največ vezenin je nastalo za nevestino balo, katere nujni sestavni del so bili vezeno posteljno perilo in razni izdelki iz tkanin za notranjo opremo. Vezene se kot ornament pojavljajo na rjuhah, brisačah, prevlekah za vzglavnike, namiznih prtih, velikonočnih prtičih, blazinah, pregrinjalih idr.

Velikonočni prtiči

spadajo v skupino pisanih vezenin in so navadno zelo bogato vezeni prtiči na tanjše ali gostejše industrijsko platno, laneni batist ali finejšo bombažno tkanino. Na robu so

ponavadi opremljeni z navadnim ažurjem ali lepo zaro-bljeni, poleg tega pa še obšiti z mrežno čipko, s klekljano pečno čipko (tanko mrežasto čipko z vklek-ljano debelejšo vrvico), ki jo srečujemo na pečah, pa tudi s kvačkano in zelo pogosto z industrijsko čipko. Širina na robu prišitih čipk se giblje med 4 in 12 cm.

Z velikonočnim prtičem so pokrili jerbas, ki ga je navadno dek-le ali gospodinja nesla k žegnu. Če je bil običaj bla-goslovljenega ognja dan prej predvsem deško opravilo, so k žegnu večinoma nosila dekleta. Jerbas je moral biti lep, če že ne nov, pa se je moral uporabljati le za ta namen, tudi oprava tistega, ki ga nosi je morala biti praznična.

V jerbasu praviloma najdemo: pecivo (kolač, potica, šarkelj, bel kruh), meso, jajca in hren, vse to pa je pokrito z velikonočnim prtičem. Pogosta navada je bila, da so se po končanem žegnju dekleta razbežala domov zaradi različnih verovanj: kdor bo prvi prišel domov bo s tem svoji hiši prinesel rodovitno leto, ponekod so verjeli, da se bo dek-le, ki se prvo vrne z žegna, prvo poročila in podobno.

Poleg prvotnega namena so velikonočne prtiče uporabljali tudi za krasitev mize v kotu ob domačih praznikih in slovesnostih.

Pija Bodlaj

Velikonočni jerbasi, košare in cekarji

Hrana ima v krščanstvu velik pomen. To se še posebej kaže v velikonočnem času, ko smo nekaterim jedem dodali simbol Jezusovega trpljenja.

Včasih je bila naloga staršev, da poučijo svoje otroke o tem, kaj simbolizira določeno jed, ki so jo gospodinje zlagale v košaro. Danes se ta običaj izgublja. Starši ne razlagajo pomena velikonočnih jedi vsako leto znova, tako da marsi-kdo ne ve več točno, kaj pravzaprav predstavljajo jedi v košari. Naj na kratko obrazložim simboliko posamezne jedi.

Meso predstavlja Jezusovo telo, kruh pa njegovo žrtev, da se je daroval za nas. Tako kolač pomeni Kristusovo bridko krono. Kruh je znamenje življenja, saj človeka ohranja živega in mu daje moč za življenje. Hren pomeni žeblje, z njimi je bil Zveličar pribit na križ, rdeči pirhi pomenijo Jezusove rane.

Velikonočna jedila danes nesemo k žegnu v pletenih košarah ali cekarjih. Včasih so jih nosili v jerbasih, ki so jih gospodinje posadile na glavo. Jerbasi so bili lepi in pisanih barv. Vanj so ženske zložile velikonočne dobrote, kot so pleče ali gnjat, en kolač ali tudi dva, korenino hrena, nekaj jabolk, pirhov, pomaranč in oblata. Ko je bil jervas naložen, so ga pogrnile z lepim poškrabljenim prtom. Na njem je bil običajno izvezen velikonočni motiv. Jervas z jedmi so nesle k blagoslovu v cerkev. Čim bolj in visoko je bil jervas naložen, tem imenitnejši je bil. Ponekod, v Mežiški dolini, so na lep bel ali rožnat prt zavezali lep nageljček, skupaj z muškatom ali rožmarinom.

Obstaja anekdota iz neke vasi, kjer je živela dekle Jera, ki je v ta namen, da bi bil jervas višji, podtaknila, ker drugega ravno ni imela pri roki, par starih čevljev. Nesreča pa je hotela, da ji je jervas padel z glave, in čevlji so se zakotalili ravno pred mladeniča, ki ga je posebno rada videla.

Dekleta in žene, ki so nosile pripravljene žegen na glavah, so bile praznično oblečene. Vsaka je poznala svoj kraj v cerkvi, kamor je postavila lepi jervas za blagoslov. Po blagoslovu so se po cesti vile pisane vrste deklet, z žegnom na glavi, ki so hitele vsaka proti svojemu domu. Dejali so, da tista, ki pride iz cerkve prva domov, se še isto leto omoži. Seveda pa so se morala dekleta večkrat prepričati, da to ni vedno res.

Včasih je bila navada, tudi v Trziču, da se je okrog 17. ure iz župnijskih cerkva vila svečana velikonočna procesija, ki so se je udeležili skoraj vsi krajanj.

Velikonočni žegen so običajno pojedli na veliko nedeljo, ko so ljudje prišli od maše. Ta običaj je bil precej slovesen. Jervase so postavili na klop poleg očeta, ki je najprej vzel oblat in ga raztrgal na toliko delov, kot je bilo družinskih članov. Potem je razrezal pirhe, narezal poštene kose šunke in potice. Matere pa so postavile na mizo polno skledo okusno pripravljenih repnih olupkov.

Včasih so dejali, da kosti blagoslovljenega plečeta ne smejo vreči v smeti, temveč v peč, v ogenj. Lupine pirhov so potrosili na okna, da bi odvrnili strupene kače.

Jervas je bil obvezen del bale vsake mladenke na vasi. Pozneje so ga zamenjali bolj praktični cekarji, pleteni iz slame ali vrbovih šib. Ko je prišla plastika in drugi umetni

Literatura:

KURET, Niko: *Praznično leto Slovencev* (prva knjiga), Družina, Ljubljana 1989.

NIKLSBACHER-BREGAR, Neli, MAKAROVIČ, Marija: *Ljudske vezenine na Slovenskem*, Založba centralnega zavoda za napredek gospodinjstva, Ljubljana, 1970.

BOGATAJ, Janez: *Sto srečanj z dediščino na Slovenskem*, Prešernova družba, Ljubljana, 1992.

KOMANOVA, Marica: *Na Gorenjsčem je fletno*, 1928.

KOTNIK, Fanc: *Slovenske starosvetnosti*, 1943.

KRAŠNA, Kristina: *ABC velikonočnega žegna*, 2008.

Rokodelstvo Art Craft Slovenija – Izdelki, Obrtno-podjetniška zbornica Slovenije, 2005.

NAGLIČ, Miha: *Iz starih časov – Velikonočni žegen*, Gorenjski glas, 2008.

HRIBAR, Jožica: *Velikonočna priloga*, Kmečki glas, 2008.

Rastavljene predmete so posodili:

Jemec Tončka, Mokorel Mari, Nemc Breda, Remic Fajfar Eva, Rotar Jelka, Slapar Janez, Zupan Vera.

Razglednico za razstavo je podarila gospa Cicka Madjar.

Slika na naslovnici: MIKUŽ Stane: *Maksim Gaspari*, 1978.

TRŽIŠKI
muzej

Zloženko je izdal Tržiški muzej, zanj M. Primožič, april 2008.

O B Č I N A
TRŽIČ

